

Egemenlik/Egemen Olma Sorunu ve Kişi

Sevgi İyi¹

Egemenlik konulu bir sempozyum yapılacağını ilk öğrendiğimde hakkında ne söyleyebileceği noktasında hayli duraksamış olduğum “egemenlik” konusunu, insana ilişkin yönüne ağırlık vererek ele alacağım. Başlangıçta beni duraksatan ilk etkisinin-ardından konuya eğildikçe ve üzerinde düşündükçe egemenliğin aslında insan dünyasını çepçevre kuşatan ve süreklilik gösteren bir sorun olduğunu fark etmeye başladım. Özellikle günümüz dünyasında oluşan yeni koşullar ve olgular göz önüne alındığında egemenlik kavramını aydınlatmanın ve bu sorunu felsefe açısından ele almanın önemini anladım. Bu nedenle egemenlik konusuna ilişkin düşündüklerimi burada sizlerle paylaşmak istiyorum.

Yapacağım konuşmada egemenliği, insan varlığının iki temel sorunuyla – isteme ve güç isteme olgusu ve özgürlük sorunuyla – olan köklü ilgisi bakımından ele alacağım. Çerçevemi, sempozyumun ana başlıklarından “bireysel açıdan egemenlik” alt başlığına bağlı şekilde çizmiş olmakla birlikte, zaman zaman diğer başlıklarla olan ilgilere de değineceğim.

Egemenlik sorununu irdelemek için ilkin bu sözcüğün kullanıldığı kimi bağlamlara bakarak bir belirleme yapmak mümkün görünmektedir. Bu bakımdan yapılacak öncelikli bir belirleme, pek çoğumuzun egemenlik sözcüğünü ilk olarak, - çoğunlukla erkek çocuklara verilen Egemen adını saymazsak- “ulusal egemenlik” bağlamında duymuş olduğumuzdur. Bunun temelinde Anayasanın 4.maddesinde Egemenlik başlığı altında dile getirilen bir hukuk kuralının bulunduğu görülmektedir. Bu kural şunu dile getirmektedir: “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletininidir”. Bu belirlemeye ek olarak egemenlik sözcüğünün başka bağlamlarına bakacak olursak, örneğin “halk veya halkın egemenliği”, “egemen ulus(lar)”, “iktisadî egemenlik”, “siyasî egemenlik” gibi bağlamların ilk belirlemeyle bütünleştiği görülmektedir. Bu bütünleşmenin ortak zemini ise toplumsal ve hukuksal niteliktedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şöyle belirtilebilir: Tarihsel, toplumsal, hukuksal ve siyasal bir zeminde oluşarak günlük yaşama giren egemenlik

¹ Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi

kavramının olumlu bir anlamı ve içeriği vardır. Bu içerik, egemenliğin insan ve dünya için istenen ve istenmesi gereken bir şey olduğuna işaret etmektedir.

Ancak, egemenlik sözcüğünün kimi bağlamlarına daha bakılırsa kavramın içeriğiyle ilgili başka bir nokta dikkati çekmektedir. Örneğin, “egemen olma”, “egemenlik kurma” veya eşanlamlı olarak kullanılan “hâkimiyet kurma”, “hâkimiyet altına alma” ya da “buyruğunu yürütme” ifadelerinde egemenlikle ilgili başka bir yön daha belirlemektedir. Bunlara ek olarak İngilizce *sovereignty* ve Almanca *Souveränität* ya da *Herrschaft* sözcüğünün anlamlarına bakacak olursak bu yön daha belirgin olarak saptanabilir. İngilizce bu sözcük, “hâkimiyet, hükümlanlık, saltanat; tam özgürlük; hareket veya yönetme erki (...) bağımsızlık, kendi kendini yöneten bir ülke olma” gibi anlamları taşımaktadır. Aynı sözcük Almancada da benzer şekilde “hâkimiyet, hükümdarlık, hükümlanlık” anlamlarına gelmektedir. Gerçi burada da kavramın ilgili olduğu düzlem yukarıda işaret edilen noktaya benzerlik içindedir. Burada da yine tarihsel toplumsal ve siyasal bir düzlem söz konusudur ve bütün bu anlamlarıyla egemenlik kavramı neredeyse tüm yönetim biçimlerini veya daha genel söylenirse yönetim ilişkilerini kapsayıcı bir görünümündedir. Ne var ki, bu geniş kapsamıyla egemenlik kavramının hukuksal niteliği tartışmalıdır. Çünkü bu geniş ve kaygan nitelikli içeriği göz önüne alındığında egemenlik kavramının ilk belirlenmede olduğu gibi olumlu nitelikte olduğunu ve insan için istenmesi gereken bir şeye işaret etmekte olduğunu söylemek güç görünmektedir.

Egemenlik kavramının tarihsel, toplumsal ve siyasal temeli göz önüne alındığında ve kavramın olumlu – olumsuz içeriğine dikkat edildiğinde egemenlik sorunun en temelde bir insan sorunu olduğu ve bu sorunun çözümü için de egemenlik kavramını insanın, *isteyen, güç isteyen* yapısıyla ilgisinde ele almanın ve bu bakımdan *özgürlük* sorunuyla bağlantısını incelemenin aydınlatıcı bir yol olabileceğini düşünmekteyim. Bu noktada egemenlik sözcüğünün günlük dilde “kendine hakim olma”, “kendine egemen olma” gibi “ahlâksal” bağlamları da göz önüne alınarak, egemenlik sorununun, “isteyen ve eyleyen varlık” olarak insanı ne ölçüde kuşattığı ve “isteme”, “güç isteme” ve “özgürlük” sorunlarıyla çok yakından ilgili olduğu görülebilir.

Bu belirlemelere dayanarak şunu söylemek mümkündür: Olumlu anlamıyla egemenlik, “bağımsızlığı” ve “özgürlüğü” ifade etmektedir. Olumsuz anlamıyla egemenlik ya da hakimiyet, genel olarak söylenirse, “ele geçirme”, “buyruğunu yürütme”, “baskı kurma” gibi anlamlarıyla “başat” olmayı, “baskı yapma gücünü” ve “kontrol etme gücünü” ifade etmektedir. Bu durumda egemenlik kavramının olumlu anlamıyla insanın özgürlüğü sorunuyla ilgili olduğu, olumsuz anlamıyla da insanın istemesiyle ve güç istemesiyle ilgili olduğu belirtilebilir. Böylece bu iki yönüyle birlikte bu sorunu, *isteyen-düşünen* ve *eyleyen varlık (akıl)* olarak insanda-kişide- ele alıp *etik* bir temel üzerinde irdelemek gereği doğmaktadır.

Ancak, kavramın oluşumunu hazırlayan gerçeklik ve ana zemin ilk planda toplumsal, hukuksal ve siyasal bir zemin olarak görüldüğünden önce bu alanlar bakımından egemenlikle ilgili ne gibi sorunların ortaya çıktığı üzerinde durmakta yarar vardır.

Hukuksal ve siyasal düzlemde egemenlik, *iç egemenlik* ve *dış egemenlik* veya ulusal egemenlik ya da “egemenlik hakları” bağlamlarıyla iki yönden ifade edilmektedir. İç egemenlik bakımından günümüzde çoğu devlette artık “ulus egemenliği” veya “halk egemenliği” anlayışına geçilmiş olduğu belirtilmekle birlikte “devletin iç egemenliğine ilişkin kimi tartışmalı” noktaların olduğu da vurgulanmaktadır. Örneğin “güçler ayrılığı-na dayanan bir devlette son karar verme yetkisinin kimde olduğu”; böyle bir yapılanma-

da, “bütün durumlarda gerçek bir egemen gibi davranacak bir devlet organının olmadığı”, çeşitli durumlarda çeşitli organlara son karar verme yetkisi tanındığı” tespit edilmektedir. Bundan dolayı, “devletin iç egemenliğinin bütünlüğündeki” soruna işaret edilmekte ve “devlet gücünün” bir “bütün” olmakla ve bunun da “halk” olmakla birlikte “devlet gücünün kullanılmasında bir bütünlük olmadığı” belirtilmektedir. Örneğin, “yasama gücü” üzerinde koşullara göre çeşitli etmenlerin etkili olduğu, devletin yapılanma şekline bağlı olarak Anayasa mahkemesinin veya Parlamento’nun bu konuda söz sahibi olabileceği ve böyle durumlarda kimin “egemen” olduğu konusunun tartışmalı olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı Karl Doehring, “Güçler ayrımına dayanan bir demokraside devlet gücünün işlevsel bakımdan bütünlüğü söz konusu değildir” demektedir ve böylece iç işlerde hangi organın ve kişinin egemen olduğunun önceden bilinmesi olası bulunmadığından” burada egemenliğin bütünlüklü bir güç olmadığına işaret etmektedir.² Bu durumda iç egemenlik olarak devletin egemenliği kavramı, işlevsel bir içerik taşımaktadır. Ancak, bu durumda “devlet gücü”, *iş yapabilme gücü* olarak anlaşıldığında egemenliğin, iç egemenlik, iç bağımsızlık olarak içerik kazabileceği görülmektedir. Bunun böyle anlaşılabilmesinin koşulu ise bağımsız kişi varlığıdır. Öyleyse, “güçler ayrımı”, “yasama gücü” veya “erki”, “devlet gücü”, “devletin iç egemenliği” gibi ifadelerde egemenlik kavramının, “bağımsız isteme”, “özgür isteme”, “özgür kişi olma” anlamlarına ağırlık vererek anlaşılması daha doğru olacaktır. Böylece egemenlik, “iç bağımsızlık” veya “iç özgürlük” olarak, insan dünyasıyla *değerler* bakımından uygunluk kazanacaktır.

Devletin egemenliğine dış ilişkiler açısından bakacak olursak burada da iki yönden tartışmalı bir durum görülmektedir. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşına kadar benimsenmiş görünen *sınırsızlık* ölçüsüyle ilgilidir. Bu ölçüyle ilişkili görünen, “devletlerin iç işleriyle ilgili egemenlik haklarına saygı gösterme geleneği, 1825 tarihli “The Antelope” kararında (Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi Başkanı Marshal) dile getirilen şu düşünceyle ilgisinde hayli tartışmalı görünmektedir: “Hiçbir ulus bir diğerini belli bir davranış biçimine uymaya zorlayamaz, bu nedenle eğer bir devlet kendi egemenliğinin geçerli olduğu ülkesinde izin vermişse köle ticaretini de caizdir.”³

Diğer yönden tartışmalı olan nokta ise hukuk açısından, “devletler arasında eşgüdüm düzeni” veya “sözleşmelerin imzalanması yetkisi” ya da “devletlerin eşitliği” ilkesine bağlı düzenlemelerin, egemenlik kavramını zedeleyip zedelediği konusundadır. Örneğin G. Jellinek, P. Laband gibi hukukçuların, “egemenliğin verdiği özgürlüğün içinde bir sınırlamanın da bulunduğu, devletin kendini sınırlamasının hukuk düzeninin dayanağı olduğu” düşüncesinin, “özerklikten” ya da “egemenlik haklarından” vazgeçmeye götürüp götürmeyeceği sorusuna işaret edilmektedir. Yine Jellinek’in, egemenliği, “örtülünmüş bir insan topluluğunun salt hukuksal olarak kendini yönetme yeteneğine sahip olması” diye belirlemesiyle, “egemenliğin” uluslararası bir örgüte devredilemez olduğu noktası vurgulanmaktadır. Öte yandan bugün Birleşmiş Milletler Örgütü bakımından, “doğru hukuk yaratma” (*ius ad bellum*) adına “egemenliklerin bir bölümünden vazgeçme” durumunun söz konusu olduğu belirtilmektedir.⁴

² Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, çeviren: Ahmet Mumcu, İnkıplâp Yay., İstanbul, 2002, s.135-136

³ A.g.y., s.139

⁴ A.g.y., s. 140

Karl Doehring bu tartışmalı durumlarda önemli bulduğu bir şeyi şöyle saptamaktadır: **“Egemenliğin hangi hedefe ulaşmak için istenildiği** sorusu asla söz konusu edilmemektedir.”⁵ Bu saptamayla Doehring aslında egemenlik kavramının hangi temelde ele alınması gerektiği konusuna ilişkin bir şeye işaret etmektedir.

Birinci Dünya Savaşının ardından gelen **“dış egemenlik”** anlayışında ortaya çıkan çeşitli görüşlerle egemenlik kavramı Devletler Hukuku bakımından Hans Kelsen’in dile getirdiği biçimiyle şöyle ifade edilmektedir: **“Devletler Hukuku bir hukuk düzeni olarak algılanırsa egemenlik,(...) sadece, bütün devletlerin bu hukuka bağlı olması anlamına gelir, başka bir ifade ile hiçbir devletin diğerinin hukukunun altında olmaması”** demektir. Devletlerin eşitliğini benimseyen bu anlayışa göre egemenlik, **“-başka devletlere bağlı olmadan- buyruk verme bağımsızlığı** anlamına gelmekle birlikte bütün devletler için **bağlayıcı düzen bağımsızlığını** da içermektedir.”⁶

Böylece *yasaya bağlanan bir bağımsızlık* düşüncesiyle egemenlik kavramı hukuksal bir temel üzerinde olumlu bir içerik kazanma yoluna girmiş görünmekle birlikte, **“kendi isteği ile de olsa bir devlet egemenlik haklarının önemli bir bölümünü bir örgüte devredince** kendi halkının yaşamsal gereksinmelerini karşılayamaz duruma düşebilir” ve **“artık bir hukuk düzeni olan Devletler Hukuku içinde onun bir öznesi olma niteliğini”** yitirebilir olması bakımından yeni sorunlar barındırır görünmektedir. Örneğin, Alman Anayasa Mahkemesi ünlü Maastrich kararını verirken Avrupa Birliğinden son derece istisnaî ve yaşamsal konularda çıkabilmeyi benimsemiştir.⁷ Öte yandan uluslararası topluluklar (AET) bakımından da egemenlik konusunda sorun yaratıcı durumlar olasıdır (De Gaulle’ün Lüksemburg kararlarının uygulanması kendisinden istenince bunu reddetmesi). Burada da egemenliğin, bağlanan Topluluğa geçmiş sayılabilmesi tehlikesine işaret edilmektedir. Buna ek olarak **“ulus devlette”** görülen değişimle birlikte **“toplum yaşamı için son derece önemli bir koşul olan özverili ve görev bilincine sahip olmanın şimdi sadece objektif bir zemine oturan uluslararası bir örgütte** kolaylıkla yerine getirilebilecek özellikler olmadığına” vurgu yapılmaktadır.⁸

Bu noktalara dikkat edildiğinde egemenliğin en fazla dile getirildiği ama aynı zamanda en sorunlu görüldüğü düzlemin hukuksal ve siyasal düzlem olduğu görülmektedir. Bu iki alanın ortak kesiti olarak devletler hukuku açısından iç ve dış bağımsızlığı ifade eden egemenlik konusunda, uluslararası bir düzenleme ve uluslararası bir yapılanma bakımından tartışmalı noktalar artmaktadır. Burada şüphesiz hukuka dayanma gerekliliğiyle birlikte oluşabilecek çözümsüzlük durumları için antropolojik açıdan yaklaşmak ve insan varlığının yapıca durumunu görerek soruna eğilmek aydınlatıcı bir ufuk açabilir.

Böylece, hukuksal zemin üzerinde belirlenen bu sorunlar karşısında Doehring’in yurkarıda değindiği **“egemenliğin hangi hedefe ulaşmak için istendiği”** noktasını da göz önüne alarak egemenlik sorununu etik bir temel üzerinde ele almak ve bu kavramı, konunun özünde etik yönüyle ilgisinde incelemek, artık olguların bile bu gereksinime açıkça işaret ettiği bir gerekliliktir. Bu nokta, Nietzsche’nin de geleceğe dönük bir kaygıyla ısrarla üzerinde durduğu **“güç isteme”** sorunuyla benzerlik içinde, **“güç isteme”** ile

⁵ A.g.y., s. 140

⁶ A.g.y., s. 141

⁷ A.g.y., s. 141

⁸ A.g.y., s. 143

“bağımsız isteme” ya da “özgür isteme” arasındaki farklılıkla ve bu farklılığın değeri konusundaki bilinçle temelden ilişkili bir noktadır. Öyleyse egemenlik en temelde, bir kişi olma, bağımsız düşünebilen, kendi gözüyle görebilen, bağımsız karar alabilen, kendini belirlemesini bilen kişilerin, etkin öznelerin var olmasıyla ilgili bir sorundur. İlk toplumsal, hukuksal ve siyasal düzlemde gözlemlenen ve etkisini gösteren bu sorunla ilgili çözümler için ulaşılmaması gereken ana kaynak ve kök varlık, tek tek somut “kişi bütünlükleri”dir. Bu durumda sorunun kökünün bulunduğu alandaki çözüm, genel/evrensel olanın da çözümüne ışık tutacaktır. Böylece, ilk başta bilgisel bir sorun olarak dile getirilmesi gerekli olan tekil-genel ilişkisi sorunu, ontolojik taban üzerindeki dünyanın, antropolojik ve etik dönüşümle insan dünyasına bağlanarak asıl anlamını kazanmasıyla anlamlı bir çözüme ulaşacaktır. Yani her bilmenin sonunda *insanın kendi için olduğu*, her halis anlamın insan varlığının ontolojik ve antropolojik açılımında bulunduğu *hakikati açığa* çıkacaktır.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum: Egemenlik sorunu, ister siyasal ve hukuksal konularla ilgisinde olsun ister günlük yaşamımızı da içeren biçimiyle toplumsal konularda olsun bizim dışımızda, uzağımızda ötelede bir yerde değildir. Bizi her gün her yanımızdan sarıp kuşatan bir insan sorunudur. Bu yüzden bu kavramın tarihsel ve toplumsal olarak taşıdığı anlam yükünün elden geçirilerek *etikleştirilmesinin*, konunun etik temeliyle olan bağının güçlendirilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyim. Bunun böyle olabilmesinin koşulu işe şüphesiz felsefe eğitimi ve felsefi eğitimidir, yani felsefenin “değerlenmesi”dir.